
Kun raja railona aukeni

Pekka Nevalainen: Punaisen myrskyn suomalaiset. Suomalaisien paot ja paluumuutot idästä 1917–1939. SKS 2002. 402 s.

■ Suomalaisilla työläisillä oli hyvä maine keisarillisessa Pietarissa, Pekka Nevalainen muistuttaa tutkimuksessaan *Punaisen myrskyn suomalaiset*. Heidät tiedettiin ahkeriksi ja rehellisiksi, joskin ehkä juuriksi venäläiset pitivät suomalaisia myös tyhmänpuoleisina. Nevalainen jatkaa: ”Tsuhat kun eivät alituisen huitoneet käsiään, seisoksineet kadunkulmissa ja seinuksilla pulisemassa sekä mahorkkaa polttamassa.”

Lainaus löytyy Nevalaisen kirjan sivulta 35. Sitä seuraa vielä viitisenkymmentä sivua taustoitusta ennen kuin päästään varsinaiseen asiaan, Venäjän kumousvuotta seuranneeseen kauteen. Teoksen alaotsikko nimittäin rajaa tutkimuksen koskemaan suomalaisten

”pakoja ja paluumuuttoja idästä” vuodesta 1917 talvisodan syttymiseen. Tekijä myös käyttää yhden luvun sotien jälkeisille vuosille, jolloin (sota-)vankeja hiljalleen palasi Neuvostoliitosta.

Nevalaisen perusteellisuutta en tietenkään nosta esiin moitteena. Kyseessä on rinnakkaisteos vuonna 1999 ilmestyneelle tutkimukselle *Viskoi kuin luoja kerjäläistä*, jossa tarkastellaan ”Venäjän pakolaisten” – inkeriläiset mukaan lukien – saapumista Suomeen samoina vuosina. Nevalainen jatkaa siis kansallisesti tärkeiden aiheiden parissa, valtavaa lähdeaineistoa pyörittäen, mikä lisäksi teokset ovat ulkoasultaan varsin huoliteltuja. Kun tekijä pääsee nyt sivun 369 alaviitteessä 82 oikaisemaan edellisen työnsä numerotietoihin päässeen lyöntivirheen, olen valmis uskomaan, että lapsuksia ei tästäkään teoksesta sen useampia löydy.

Rajan takana oleskelleiden suomalaisten kohtalona oli joutua neuvostohallituksen panttivangeiksi. Tämä oli tilanne bolshevikkien noustessa valtaan, eikä asetelma siitä muuttunut Nevalaisen käsittelemänä periodina, hyvin vähän edes sotien jälkeen. Keskeisiä syitä oli kaksi: neuvostojohdon halu kiristää Suomelta poliittisia myönnytyksiä kotiinpaluun ehtoina, ja vastaavasti haluttomuus päästää ketään kertomaan neuvostoelämän ankeudesta maailmalle. Vuoden 1920 lopulle käytännön lisäsyynä oli diplomaattisuhteiden puuttuminen, mutta kuten Nevalainen osoittaa, Leninin hallitus ei edes rauhansopimuksen jälkeen sallinut evakuoinnin

käynnistyä esteettä. Esimerkiksi alkuvuodesta 1922 paluumuutto ”katkesi kuin kanan lentoretki navetan seinään” Karjalan kapinan tähden.

Välillä laskeuduttiin ihmiskaupan tasolle. Vuonna 1924 vangittu liikemies Boris Cederholm sai kuulla, että Neuvostoliitto vaati hänen vapauttamisestaan viidentoista Tammisaaressa viruvan punakapinallisen laskemista itään. Vaihtokauppa ei mennyt läpi, ja niin Cederholm lähetettiin Solovetskin vankisaarille, mistä kaikesta hän kertoo muistelmissaan *Punainen painajainen* (1929). Cederholm vain vilahtaa Nevalaisen tekstissä, mutta muuten hän esittelee vaikuttavan määrän ihmiskohtaloita, toisinaan valokuvan kera. Tärkeää roolia teoksessa näyttelevät numerotkin. Nevalainen kokoaa yhteen ja täsmentää rajan yli kulkeneen ihmisvirran volyymin, ja joskaan enää ei liikuta Venäjän pakolaisten luvuissa, kymmenistä tuhansista on silti kyse.

Kun Venäjän alamaisia saapui Suomeen näinä vuosina ainakin 44 000, Suomen kansalaisia idästä kotiutui puolet vähemmän, noin 23 000 henkeä. Edelliseen ryhmään lukeutuvat venäläisten ja inkeriläisten tapaiset emigrantit, joista valtaosa siirtyi joko takaisin itään tai kauemmas länteen. Suomalaisista käytännössä kaikki asettuivat kotimaahansa. Siksi on täysin kohtuullista, että Nevalainen omistaa runsaasti tilaa heidän täällä saamaansa vastaanottoon ja ylipäänsä uuden elämän aloittamiseen.

Kiihkein paluumuuttokausi osui 1920-luvun alkuun. Vuo-

teen 1924 mennessä Neuvosto-Venäjältä oli saapunut lähes 20 000 suomalaista, yhtä hyvin koko elämänsä Venäjällä asuneita ihmisiä kuin punapakolaisiakin. Venäläistyneistä suomalaisista monet olivat luoneet huomattavan omaisuuden, jonka siirtämistä Suomeen neuvostoviranomaiset eivät sallineet. Kontrasti entiseen muodostui tavattoman jyrkäksi: elämä Suomessa oli ”ankeaa kuin tammikuussa hautajaisissa”. Punapakolaisista puolestaan kymmenisen prosenttia pidätettiin, mutta vielä harvempi sai vankilatuomion, Nevalainen arvioi.

Hieman myöhemmin eli 1930-luvun alussa muuttovirta kääntyi hetkeksi toiseen suuntaan. Rajaloikkareita siirtyi Neuvostoliittoon vastoin parempaa tietoa, ja vain joka seitsemäs – 2 200 henkeä – pääsi takaisin Suomeen. Heistäkin valtaosa saapui omin luvin, hiukset ”kauhusta pystyssä kuin pomminpurkajilla”. Ainoastaan 350 loikkaria kotiutui virallista tietä. Nevalaisella ei juuri ole tarkentamista Auvo Kostiaisen taannoisen tutkimuksen (*Loikkaarit*, 1988) asiatiin, mutta paluumuuttajien kautta hän tarkastelee neuvostotietämyksen asemaa tuon ajan Suomessa.

Suomalaisten paluu oli tiedotusvälineissä hyvin esillä, Nevalainen toteaa, mutta useimmat saapujat olivat kokemuksistaan hiljaa. ”Elämää itärajan takana voitiin muistella perhe- ja tuttavapiirissä, mutta ei aina sielläkään.” Edelleen Nevalainen esittää, että mainitut kokemukset hävisivät hyvin nopeasti suomalaisten tietoisuudesta sekä ”yleisestä muis-

tista”. Tässä ollaan tekemississä hankalasti lähestyttävän ongelman kanssa, joka näiltä osin kaipaisi perusteellista tutkimusta, mutta väittäisin silti Nevalaisen syyllistyvän liioitteeluun.

On aivan totta, että seikkailut itärajan takana eivät olleet Suomessa mikään meriitti ja että niistä sen vuoksi haluttiin vaieta. Mutta kaikki eivät vaienneet, ja Nevalainenkin tuo esiin lehtikirjoituksina ja muistelmina ilmestyneitä todistuksia. Niihin kun lisätään perhepiirin kautta levinnyt sana, on ehkä turhan rohkeaa puhua tämän neuvostotiedon katoamisesta kansakunnan muistista. Se jatkoi elämäänsä ja nousi toisinaan otsikoihin myös sotien jälkeen, kun neuvostoa aiheista keskusteltiin entistä valikoivammin rajan tällä puolen.

Mutta nyt näistäkin asioista puhutaan ääneen ja elämä punaisen hurrikaanin naapurissa tarkentuu Nevalaisen tapaisten tutkimusten ansiosta. Nevalainen tekee ihmiskasvoista historiantutkimusta, jossa arkistoissa vietetyt viikot ja tekstissä kumuloituvat numerosarjat eivät peitä surullisia ja uskottomia kohtaloita. Samalla hän muistuttaa, että venäjän-suomalaisten saapuminen Suomeen 1990-luvulla on vain yksi rengas paluumuuttojen ketjussa. Otteet yksityiskirjeistä, poliisiraporteista ja lehdistöstä tuovat tekstiin oman elementtinsä; niiden kautta tutkimus saa aikakauden autenttista väriä.

Ei kuitenkaan niin, että Nevalaisen oma teksti olisi harmaan puisevaa. Edellä olen jo esitellyt otteita lennokkaimpien ilmaisujen laidalta. Tutki-

muksellisen tekstin tyyllinen vapautuminen on sinänsä tervetullut kehityspiirre, ja kirjassaan *Viskoi kuin luoja kerjäläistä* Nevalainen maltoi pitää sukkeluudet värikkään asiallisena. Nyt näyttäisi kontrolli lipsuneen. Armas Äikiä luokitellaan ”ääliöksi”, John Reed ihastelee bolshevikkien touhujia ”tolkkua vailla”, neuvostoviranomaiset ”mulkoilevat” suomalaisten dokumentteja ”kuin käytettyä hyyskäpaperia”, ja suurlähettiläs Cay Sundström suhtautuu apua hakeviin suomalaisiin ”kuin kengänpohjaan tarttuneeseen koiranpaskaan”.

Toinen huomautukseni on historioitsijoille esitetty toivomus. Olisiko jo aiheellista hylätä teosten painopaikan merkitseminen kirjallisuusluetteloon? ”Juva” tai ”Vammala” eivät vielä suomalaista lisätiedon hakijaa bibliografiassa häiritse, mutta kotimaisetkin kustantajat painattavat kirjojaan Virossa ja jopa Singaporessa asti. Nevalaisen kirjalistassa mainitaan Martin McCauleyn tutkimuksen ainoana koordinaattina Hong Kong, vaikka teos on ilmestynyt englantilaisen kustantajan listoilta. Kustantajan nimi ja kotipaikka olisi looginen merkintätapa aikana, jona käsikirjoitukset ja ihmiset kulkevat maasta toiseen sulavasti ”kuin jenkka kesällä pontikkahumalassa”. Hyvin harva raja aukeaa enää railona.

Erkki Vettenniemi